

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА ТА ДІЗНАННЯ

УДК 343.1

С. Ф. ДЕНИСЮК,*доктор юридичних наук, доцент,**Голова Державної податкової адміністрації України в Харківській області*

ПРОБЛЕМИ КЛАСИФІКАЦІЇ ТАКТИЧНИХ ПРИЙОМІВ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

На основі аналізу криміналістичної літератури виділено підстави групування тактичних прийомів. Визначено проблеми класифікації тактичних прийомів та вказано на ймовірні шляхи їх вирішення.

Розслідування злочинів являє собою доволі складний процес, який умовно можна розглядати як певну систему. Дана система складається із цілого ряду одиничних дій, серед яких центральне місце посідають слідчі. Успіх слідчої дії багато в чому залежить від вибору раціонального та ефективного способу її проведення, врахування особливостей ситуації, тобто від тактичних прийомів, що застосовувались.

Питання, що пов'язані з тактичними прийомами, були предметом дослідження багатьох криміналістів, зокрема: Р. С. Белкіна, О. М. Васильєва, А. Ф. Волобуєва, В. А. Журавля, В. І. Комісарова, В. О. Коновалової, В. О. Образцова, В. В. Тіщенко, М. В. Салтєвського, В. М. Сущенко, О. Г. Філіпова, М. П. Шаламова, В. Ю. Шепітька тощо. Незважаючи на це, в наш час залишається дискусійною тема наукового групування зазначених прийомів через їх різноманітність, багатоплановість та залежність від багатьох умов. Тому **мета** нашого дослідження – на основі аналізу криміналістичної літератури визначити проблеми класифікації тактичних прийомів та вказати на ймовірні шляхи їх вирішення.

Значення класифікації, окрім розподілу предметів, явищ або понять на класи (групи) за спільними ознаками (чи властивостями), полягає у вивченні закономірностей цих об'єктів та дослідження їх сутності.

Аналіз праць з криміналістики свідчить, що складність групування способів проведення слідчої дії в основному пов'язане з великою кількістю критеріїв. У даній роботі спробуємо перерахувати та коротко їх проаналізувати. Так, в основу класифікації тактичних прийомів покладають: джерело походження (або види

наук, на основі яких вони побудовані); ступінь ефективності; значення для розслідування; належність до структурних елементів слідчої тактики; ступінь складності; ступінь загальності; сфера реалізації; діапазон застосування (за кількістю дій, де вони застосовуються); можливість їх реалізації в групових або індивідуальних відносинах слідчого з учасниками процесу; об'єкт спрямування (психологічний вплив, дослідження матеріального середовища тощо); характер інформації (словесна, матеріальна тощо); цільова спрямованість при збиранні доказової інформації; специфіка об'єктів, на які слідчий здійснює вплив; категорії злочинів; слідчі ситуації (деякі називають умови проведення розслідування); ступінь допустимості; рівні застосування; стадії слідчої дії; особливості механізму тактичного впливу на учасників слідчої дії, що забезпечують певну поведінку; спосіб правового закріплення; поєднання декількох критеріїв.

Таким чином, наведений перелік підстав групування тактичних прийомів свідчить про різноманітність, багатовекторність підходів та думок щодо досліджуваної проблематики. Проте такий стан речей потребує системного дослідження. Зважаючи на об'єктивну обмеженість обсягу даної роботи, наведемо найбільш поширені класифікації та проаналізуємо їх.

В основу класифікації О. М. Васильєв покладає джерело походження (формування) тактичних прийомів і поділяє їх на:

1) тактичні прийоми, засновані на науковій організації праці (планування, розстановка і використання сил, методи дослідження матеріальної обстановки, взаємозв'язок слідчих і оперативно-розшукових дій);

2) тактичні прийоми, засновані на логіці (слідча версія);

3) тактичні прийоми, засновані на використанні даних психології (встановлення психологічного контакту слідчого з учасниками слідчих дій, аналіз позиції і свідчень учасників слідчих дій, допомога особам, які надають свідчення, з відновлення в пам'яті забутого і правильного відтворення сприйнятого тощо) [1, с. 45–46].

Під час розроблення тактичних прийомів нині, крім вищезазначених наук, використовуються дані наук управління, синергетики, соціології, педагогіки, що вивчають людину і суспільні відносини. Крім цього, в основі способів проведення слідчої дії у більшості випадків лежать дані декількох наук. Варто також звернути увагу на недопустиме змішування версій, планування, розстановки і використання сил, методів дослідження зі способами дії.

В. С. Комарков запропонував класифікувати тактичні прийоми з погляду на їх значення для розслідування:

1) загальні тактичні прийоми (версіювання, планування, використання допомоги громадськості і можливостей оперативно-розшукової діяльності);

2) тактичні прийоми окремих слідчих дій і їх груп:

- прийоми підготовки, проведення, фіксації, оцінки і перевірки результатів слідчої дії;
- логічні і психологічні прийоми;
- прості, складні і тактичні операції [2].

Автор розглядає тактичні прийоми процесів, що ніяк не є тактичними способами дії, а саме: планування, версії, використання допомоги населення і можливостей оперативно-розшукової діяльності. Крім цього, ступінь складності прийому, на що раніше деякі автори звертали увагу, не є підставою для класифікації, оскільки складні прийоми є системою, а вона є самостійною категорією криміналістичної тактики – тактичною комбінацією.

К. К. Фахрутдінов наводить класифікацію тактичних прийомів залежно від ступеня їх ефективності: неефективні; малоефективні; середноефективні; високоефективні [3, с. 129].

Використання ступеня ефективності як класифікаційної підстави викликає деякі сумніви, оскільки один і той самий прийом залежно від умов розслідування і організаційних здібностей слідчого (дізнавача) в одному випадку може бути високоефективним, а в іншому – зовсім неефективним.

В основу групування тактичних прийомів С. Ю. Якушин покладає їх цільову спрямова-

ність при збиранні доказової інформації. Тактичні прийоми провадження слідчим дій дослідник поділяє на п'ять груп:

1) виявлення і збирання доказової інформації;

2) фіксації доказової інформації;

3) перевірки, аналізу та оцінювання отриманої інформації;

4) використання отриманої доказової інформації в ході подальшого розслідування;

5) безпосередньо не спрямовані на роботу з доказовою інформацією [4, с. 14–15].

Безумовним позитивним аспектом даної класифікації є намагання автора надати їй безпосередньо праксеологічного значення, наблизити її до потреб практичного працівника, проте ми вважаємо її доволі широкою у плані розуміння тактичного прийому.

В. Г. Лукашевич пропонує поділ тактичних прийомів на трьох рівнях: методичному; тактичному – стосовно окремих слідчих дій; ситуаційному – щодо певної процесуально-тактичної ситуації.

На методичному рівні науковець виділяє шість груп тактичних прийомів:

1) попередньої перевірки заяв і повідомлень про злочини, ухвалення процесуально обґрунтованих і тактично доцільних рішень;

2) висунення і дослідження версій;

3) планування і перевірки версій;

4) збирання, дослідження, оцінювання і використання доказів;

5) організації взаємодії слідчого й органу дізнання;

6) розшукової діяльності слідчого.

На тактичному рівні автор виділяє декілька класифікаційних систем. Одна, згідно з трьома основними групами способів збирання доказів (слідчих дій) і видами джерел інформації, об'єднує:

1) прийоми дії на інтелектуально-вольову сферу учасників розслідування з метою отримання від них свідчень. Це прийоми вербального спілкування, що базуються на розпитуванні, розповіді, демонстрації, жестикуляції, міміці, відтворенні графічними засобами;

2) прийоми дії на матеріальну обстановку (речі) з метою виявлення матеріально-фіксованих слідів злочину. Вони пов'язані з використанням органів чуття людини (спостереження, пошук, зіставлення, вимірювання);

3) прийоми, засновані на комплексному використанні прийомів вербального спілкування й органів чуття.

Друга класифікаційна система даного рівня

побудована виходячи зі стадій слідчої дії і відповідно формує тактичні прийоми:

- 1) підготовки до слідчої дії;
- 2) встановлення (підтримки) психологічного контакту;
- 3) управління спільною діяльністю або обмінною інформацією;
- 4) завершення слідчої дії, її фіксації та оцінювання.

На рівні процесуально-тактичних ситуацій В. Г. Лукашевич виділяє групи тактичних прийомів, пов'язаних із провадженням вербальних слідчих дій:

- 1) отримання достовірної інформації і її уточнення;
- 2) надання допомоги особам, що надають свідчення, з метою відновлення в пам'яті забутого і правильного відтворення сприйнятого;
- 3) встановлення суперечностей у свідченнях і розбіжностей з іншими доказами;
- 4) визначення істинності або помилковості свідчень;
- 5) перевірка заяв про алібі;
- 6) спрямовані на викриття брехні і подолання позиції, направленої на надання помилкових свідчень і самообмови;
- 7) спрямовані на створення певних уявлень і спонукаючи допитуваного до дії в бажаному для слідства напрямі;
- 8) подолання відмови (від надання помилкових свідчень) і зміни позиції [5, с. 31–33].

Дана класифікаційна система є доволі цікавою, проте варто відмітити і певні спірні моменти. Висунення, дослідження і перевірка версій, планування, організація взаємодії слідчого і органу дізнання не належать до способів провадження дії. Збирання доказів, фіксація слідчої дії належать до сфери техніко-криміналістичних прийомів – стираються межі між тактичними прийомами і техніко-криміналістичними способами дії. Варто звернути увагу і на те, що прийоми управління діяльністю становлять скоріше предмет теорії управління, аніж криміналістики.

В. О. Образцов запропонував систематизувати тактичні прийоми і правила залежно від специфіки об'єктів, на які впливає слідчий за допомогою вказаних засобів:

- 1) прийоми і правила як засоби управління слідчим власними відчуттями і поведінкою;
- 2) прийоми як засоби управління слідчим поведінкою інших учасників слідчої дії;
- 3) прийоми і правила як засоби оволодіння й управління ситуацією;
- 4) прийоми і правила як засоби організації

роботи з пошуку і взаємодії з об'єктами (живої і неживої природи) [6, с. 103].

Ми вважаємо невиправданим включення автором способів впливу на неживі предмети матеріального світу до тактичних прийомів, оскільки зазначене належить до технічних способів дії.

Певний інтерес і практичне значення становлять підстави класифікації тактичних прийомів, які узагальнені та подані В. Ю. Шепітьком:

- 1) за видом процесуальної дії – тактичні прийоми огляду місця події, допиту, обшуку, інших процесуальних дій;
- 2) за діапазоном використання – тактичні прийоми, що використовуються під час провадження тільки окремих слідчих (судових) дій; тактичні прийоми, що використовуються у декількох (багатьох) процесуальних діях;
- 3) за об'єктом спрямованості (сферою реалізації) – тактичні прийоми, спрямовані на справляння впливу на людину; тактичні прийоми, спрямовані на дослідження матеріального середовища;
- 4) за ситуаційною варіантністю (тактичні прийоми, які диференціюються залежно від ситуації процесуальної дії);
- 5) за характером інформації – тактичні прийоми, що ґрунтуються на словесній інформації; матеріалізованій інформації; логіко-розумовій інформації [7, с. 142–143].

Таким чином, до головних проблем класифікації тактичних прийомів слід відносити: неврахування взаємозв'язку між системою прийомів та сутністю розділу криміналістичної тактики; необґрунтоване злиття питань криміналістичної тактики та організації розслідування злочинів; теоретична спрямованість, відірваність від потреб практики; змішування тактичних прийомів із техніко-криміналістичними способами дії; стирання межі між предметами наук теорії управління та криміналістики; використання сумнівних або малозначущих критеріїв групування. Тому для вирішення означених проблем необхідно чітко з'ясувати взаємозв'язок між системою прийомів та окремими складовими розділу криміналістичної тактики, межі між криміналістичною тактикою та організацією розслідування злочинів, тактичними прийомами та техніко-криміналістичними способами дії, предметами наук теорії управління і криміналістики, зробити акцент на прагматичному підході дослідження проблематики, систематизація повинна ґрунтуватися на сутності прийомів.

Список використаної літератури

1. Васильев А. Н. Тактический прием – основа следственной тактики / А. Н. Васильев // Социалистическая законность. – 1974. – № 4. – С. 43–48.
2. Комарков В. С. Тактика допроса : учеб. пособие / В. С. Комарков. – Харьков : Харьк. юрид. ин-т, 1975. – 64 с.
3. Фахрутдинов К. К. К исследованию эффективности тактических приемов допроса / К. К. Фахрутдинов // Вопросы эффективности советского уголовного процесса. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1976. – С. 120–130.
4. Якушин С. Ю. Тактические приемы при расследовании преступлений. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1983. – 102 с.
5. Лукашевич В. Г. Основы теории профессионального общения следователя : автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / В. Г. Лукашевич. – К., 1993. – 35 с.
6. Образцов В. А. Криминалістика: Цикл лекцій по новій програмі курсу / В. А. Образцов. – М. : Юрикон, 1994. – 254 с.
7. Криміналістика : підручник / [кол. авт.: В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. ; за ред. В. Ю. Шепітько]. – 4-те вид., перероб. і доп. – Х. : Право, 2008. – 464 с.

Надійшла до редколегії 11.11.2010

ДЕНИСЮК С. Ф. ПРОБЛЕМЫ КЛАССИФИКАЦИИ ТАКТИЧЕСКИХ ПРИЁМОВ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ

На основе анализа криминалистической литературы выделены основания группировки тактических приемов. Определены проблемы классификации тактических приемов и указано на возможные пути их решения.

DENYSYUK S. PROBLEMS OF CLASSIFICATION OF TACTICAL METHODS WAYS OF THEIR DECISION

On the basis of analysis of criminalistics literature the grounds of grouping of tactical methods are selected. Problems of classification of tactical methods are determined and the probable ways of their decision are indicated.

УДК 347.96

А. М. КУЛІШ,

*доктор юридичних наук, доцент,
декан юридичного факультету
Сумського державного університету*

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПОДАТКОВОЇ МІЛІЦІЇ В СИСТЕМІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

З'ясовано поняття правового статусу, окреслено особливості правового статусу податкової міліції в системі правоохоронних органів. Проаналізовано систему нормативно-правових актів, що регламентують правоохоронну діяльність податкової міліції.

Демократизація суспільних відносин, конституційна реформа, активізація процесів євроінтеграції, удосконалення законодавства в напрямку посилення захисту прав та свобод громадянина вимагають насамперед чіткого визначення структури правоохоронної системи, теоретичного обґрунтування сутності правового статусу суб'єктів правоохоронних органів, шляхів і напрямків удосконалення їх діяльності.

Певні проблеми правоохоронної діяльності

і функціонування окремих правоохоронних органів досліджувалися у роботах В. Б. Авер'янова, М. І. Ануфрієва, І. В. Арістової, О. М. Бандурки, В. Т. Білоуса, І. П. Голосніченка, А. Т. Комзюка, В. В. Конопльова, Ю. Ф. Кравченка, І. Є. Марочкина, Н. П. Матюхіної, М. І. Мельника, О. М. Музичука, Н. В. Сибільова, Є. М. Поповича, Т. О. Пікулі, С. В. Петкова, О. П. Рябченко, М. І. Хавронюка, Ю. С. Шемшученка, В. К. Шкарупи, М. К. Якимчука, Х. П. Ярмачі тощо. І хоча впродовж останніх років дослідження особливостей